

Evolution Of Ideas Of Development Of The Personality Of The Head Of An Educational Institution In The History Of Pedagogical Teachings And Modern Interpretation

Abdurahimova Salomatposhsha

Call center operator of the PR-marketing department of Kokand University

e-mail: salomatposhshaa@gmail.com

Annotation

The thesis analyzes the evolution of the requirements for the head of an educational institution in the history of pedagogical teachings using the historical-comparative method. The heritage of Eastern thinkers, European classical pedagogy, the experience of the 20th century and the views of modern educational management are divided into stages. At each stage, the leading function of the leader, the main requirements placed on him and the source of management are determined. As a result of the analysis, the historical roots and continuity of the modern competency approach with traditional views are substantiated.

Keywords: history of pedagogical teachings, head of an educational institution, leader, educational management, pedagogical leadership, historical-comparative analysis, competency approach.

Annotatsiya

Tezisda ta'lim muassasasi rahbari shaxsiga qo'yiladigan talablarning pedagogik ta'limotlar tarixidagi evolyutsiyasi tarixiy-qiyosiy metod asosida tahlil qilinadi. Sharq mutafakkirlari merosi, Yevropa klassik pedagogikasi, XX asr tajribasi va zamonaviy ta'lim menejmenti qarashlari bosqichlarga ajratib ko'rsatiladi. Har bir bosqichda rahbar shaxsining yetakchi funksiyasi, unga qo'yiladigan asosiy talab va boshqaruv manbai aniqlanadi. Tahlil natijasida zamonaviy kompetentlik yondashuvining tarixiy ildizlari va an'anaviy qarashlar bilan uzviyligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik ta'limotlar tarixi, ta'lim muassasasi rahbari, rahbar shaxsi, ta'lim menejmenti, pedagogik liderlik, tarixiy-qiyosiy tahlil, kompetentlik yondashuvi.

Ta'lim muassasasi rahbarining kim bo'lishi va qanday fazilatlariga ega bo'lishi kerakligi haqidagi qarashlar hech qachon o'zgarmas bo'lmagan. Har bir tarixiy davr ta'lim oldiga o'z talablarini qo'ygan va shu talablardan kelib chiqib rahbar shaxsining ideal qiyofasi qayta shakllangan. Ushbu evolyutsiyani kuzatish nafaqat tarixiy qiziqish uyg'otadi, balki bugungi kunda rahbar kadrlarni tayyorlash tizimini loyihalashda muhim metodologik asos beradi: zamonaviy kompetentlik modellari qaysi an'anaviy g'oyalarga tayanadi va nimani inkor etadi — shu savolga javob berish tayyorgarlik mazmunini asoslashga yordam beradi.

Tezisda tarixiy-qiyosiy va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil to'rt bosqich bo'yicha olib borildi va har bir bosqichda uch jihat aniqlandi: rahbarning yetakchi funksiyasi, unga qo'yiladigan asosiy talab va boshqaruv obro'sining manbai.

Sharq mutafakkirlari merosida rahbar shaxsi masalasi

Sharq pedagogik tafakkurida ta'lim beruvchi va uni tashkil etuvchi shaxsga qo'yilgan talablar avvalo axloqiy mezonlar bilan o'lgangan. Abu Nasr Forobiy o'zining fozil shahar haqidagi ta'limotida jamoani boshqaruvchi kishi uchun bilimdonlik, adolatlilik, mulohazakorlik, sog'lom fikr va odamlarni ishonтира olish qobiliyatini asosiy fazilat sifatida ko'rsatadi. Uning qarashlarida boshqaruvchi avvalo dono — ya'ni bilimi tufayli obro' topgan shaxs.

Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino asarlarida ta'lim jarayonini tashkil etuvchi shaxsning bilim darajasi bilan bir qatorda o'quvchi tabiatini his qila olishi, uning qobiliyatiga mos yondashuv topishi zarurligi ta'kidlanadi. Ibn Sino bolalarni guruhlarda o'qitish, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirdan foydalanish g'oyasini ilgari surgan — bu bugungi kunda jamoa bilan ishlash tamoyilining ilk ko'rinishi sifatida qaralishi mumkin.

Kaykovusning "Qobusnoma" asarida boshqaruvchi kishi uchun sabr, o'z so'ziga egalik, odamlar bilan muomala madaniyati va vaziyatni to'g'ri baholash qobiliyati alohida ajratib ko'rsatiladi. Alisher Navoiy esa rahbarlik mas'uliyatini xalq oldidagi burch sifatida talqin qilib, boshqaruvchining shaxsiy namunasi uning so'zidan kuchliroq ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, Sharq an'anasida rahbar avvalo ma'naviy namuna va ustoz sifatida qaraladi. Uning ma'muriy vakolati emas, aynan obro'si va axloqiy qiyofasi boshqaruvning asosiy manbai hisoblanadi. Bu qarashning zamonaviy talqindagi izi — rahbar kompetentligining motivatsion-qadriyatli komponenti.

Yevropa klassik pedagogikasida boshqaruv g'oyalari

Ya.A.Komenskiy maktabni yaxlit tizim sifatida tasavvur qilgan va uni boshqarishning aniq tartib-qoidalarini ishlab chiqqan birinchi mutafakkirlardan biri bo'ldi. U sinf-dars tizimini asoslab, o'quv yilini, dars jadvalini va o'qitish ketma-ketligini tartibga soldi. Uning qarashlarida maktab rahbari o'quv jarayonini rejalashtiruvchi va uning bir tekis borishini nazorat qiluvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi — ya'ni bu yerda birinchi marta rahbarning tashkiliy funksiyasi ilmiy asoslanadi.

I.G.Pestalotssi maktab boshqaruvida insonparvarlik tamoyilini ilgari surdi. Uning fikricha, muassasa rahbarining faoliyati samarasi bolalarga bo'lgan munosabati bilan o'lchanadi. A.Disterveg o'qituvchilar jamoasini rivojlantirish g'oyasini kiritdi: rahbar nafaqat buyruq beruvchi, balki jamoaning ustози, o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga g'amxo'rlik qiluvchi shaxs bo'lishi kerak. Bu g'oya zamonaviy "xodimlarni rivojlantirish" rahbarlik amaliyotining bevosita o'tmishdoshi.

K.D.Ushinskiy maktab rahbarining pedagogik tayyorgarligi masalasini birinchilardan bo'lib ko'tardi. Uning qarashiga ko'ra, o'quv jarayonining ichki mantiqini bilmagan kishi maktabni boshqara olmaydi — boshqaruv qarorlari pedagogik jihatdan asoslangan bo'lishi shart. Bu tezis bugungi kunda ham "pedagogik liderlik" konsepsiyasining asosini tashkil etadi.

XX asr: ma'muriy boshqaruvdan pedagogik liderlikka

XX asr boshlarida sanoat menejmentining ilmiy maktablari ta'sirida maktab boshqaruviga ham ma'muriy-byurokratik yondashuv kirib keldi. Rejalashtirish, hisobot, nazorat va standartlashtirish ustuvor ahamiyat kasb etdi; rahbar esa asosan ma'mur — tizim talablarini bajarilishini ta'minlovchi shaxs sifatida qaraldi. Bu yondashuv ta'limni ommaviylashtirish sharoitida zarur bo'lgan, biroq pedagogik jarayonning ijodiy tabiatini hisobga olmagan uchun tanqidga uchradi.

A.S.Makarenko tajribasi jamoa orqali boshqaruv g'oyasini ilgari surdi. Uning konsepsiyasida rahbar jamoani shakllantiruvchi va uning ichki hayotini tashkil etuvchi shaxs; boshqaruv esa buyruq orqali emas, jamoada shakllangan an'analar va umumiy maqsad orqali amalga oshiriladi.

V.A.Suxomlinskiy maktab direktori faoliyatini avvalo pedagogik faoliyat deb baholadi. Uning qarashiga ko'ra, direktorning asosiy vazifasi — o'qituvchilarning kasbiy va shaxsiy o'sishiga sharoit yaratish; direktor o'zi ham o'qituvchi bo'lib qolishi, dars berishdan uzilmasligi kerak. Bu g'oya zamonaviy "o'rganuvchi tashkilot" tushunchasiga juda yaqin turadi.

Asr oxiriga kelib g'arb tadqiqotlarida boshqaruv (management) va liderlik (leadership) tushunchalari ajratila boshlandi: boshqaruv mavjud tartibni saqlash va samarali ishlashini ta'minlashga, liderlik esa o'zgarishlarni yuzaga keltirish va yo'nalish belgilashga qaratilgan faoliyat sifatida talqin qilindi. Shu davrda transformatsion liderlik, taqsimlangan liderlik va o'quv jarayoniga yo'naltirilgan liderlik konsepsiyalari shakllandi. Ayni paytda empirik tadqiqotlar rahbar faoliyatining o'quvchi natijalariga ta'sirini o'lchashga kirishdi.

Zamonaviy talqin

Bugungi kunda ta'lim muassasasi rahbari bir vaqtning o'zida bir necha rolni bajaradi: o'quv jarayonining pedagogik yetakchisi, resurslar menejeri, jamoaning ustози, o'zgarishlar tashabbuskori va tashqi muhit bilan aloqa o'rnatuvchi vakil. Zamonaviy yondashuvning asosiy o'ziga xosligi shundaki, rahbarlik faoliyati endi tug'ma shaxsiy fazilatlar to'plami sifatida emas,

balki o'lanadigan, o'rganiladigan va maqsadli rivojlantiriladigan kompetentliklar tizimi sifatida qaraladi. Bu esa rahbar kadrlarni oldindan, tizimli tayyorlash imkoniyatini nazariy jihatdan asoslaydi.

Yana bir muhim o'zgarish — liderlikning taqsimlanishi. Agar an'anaviy qarashda barcha mas'uliyat bir shaxsda to'plangan bo'lsa, zamonaviy konsepsiyalarda rahbarning vazifasi jamoada liderlik salohiyatini o'stirish, vakolatlarni taqsimlash va o'z-o'zini boshqaruvchi guruhlar shakllantirish sifatida talqin qilinadi.

Shu bilan birga, tarixiy tahlil ko'rsatadiki, zamonaviy talqin an'anaviy qarashlarni inkor etmaydi, balki ularni yangi shaklda o'ziga singdiradi. Sharq mutafakkirlari ta'kidlagan ma'naviy namunalik, Ushinskiy ilgari surgan pedagogik tayyorgarlik talabi, Disterveg va Suxomlinskiy asoslagan o'qituvchi o'sishiga g'amxo'rlik, Makarenko ochib bergan jamoa orqali boshqaruv — bularning barchasi bugungi kompetentlik modellarida o'z o'rnini topgan.

O'tkazilgan tahlil natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

Bosqich	Rahbarning yetakchi funksiyasi	Asosiy talab	Boshqaruv manbai
Sharq an'anasi	Ma'naviy yetakchi, ustoz	Axloqiy kamolot, bilimdonlik, adolat	Shaxsiy obro' va namuna
Klassik pedagogika	O'quv jarayonini tashkil etuvchi	Tartib-qoidani bilish, pedagogik tayyorgarlik	Kasbiy bilim
XX asr (ma'muriy davr)	Ma'mur, nazoratchi	Tizim talablarini bajarish	Lavozim vakolati
XX asr (jamoat yondashuvi)	Jamoat shakllantiruvchi	Jamoatni birlashtira olish	Jamoat an'analari
Zamonaviy davr	Pedagogik lider, o'zgarishlar menejeri	Kompetentlik profiliga muvofiqlik	Kompetentlik va natija

1-jadval. Rahbar shaxsiga qo'yilgan talablar evolyutsiyasi

Xulosa

O'tkazilgan tarixiy-qiyosiy tahlil quyidagi xulosalar chiqarish imkonini beradi.

1. Ta'lim muassasasi rahbari shaxsini rivojlantirish g'oyalari uch asosiy talqin bosqichini bosib o'tdi: ma'naviy-axloqiy namuna sifatidagi talqin (Sharq an'anasi va klassik pedagogika), ma'muriy-tashkiliy talqin (XX asr birinchi yarmi) hamda kompetentlikka asoslangan pedagogik liderlik talqini (zamonaviy davr).
2. Har bir yangi bosqich oldingisini to'liq inkor etmagan, balki uning yetakchi g'oyasini o'ziga singdirgan. Shu sababli zamonaviy kompetentlik modellarini tarixiy pedagogik merosdan uzilgan holda qarash metodologik jihatdan noto'g'ri bo'ladi.
3. Tarixiy tahlil zamonaviy tayyorgarlik tizimi uchun muhim xulosa beradi: rahbari faqat texnologiya va protseduralar bilan qurollantirish kifoya emas — uning qadriyatlar tizimi va axloqiy qiyofasi bilan ishlash ham tayyorgarlikning ajralmas qismi bo'lishi kerak.
4. Rahbar kadrlarni tayyorlash dasturlariga pedagogik ta'limotlar tarixi bo'yicha modul kiritish maqsadga muvofiq: bu bo'lajak rahbarda o'z faoliyatiga tarixiy va tanqidiy nazar bilan qarash malakasini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Xalq merosi, 1993.
Ibn Sino A.A. Tib qonunlari. Tanlangan asarlar. — Toshkent, 1992.
Kaykovus. Qobusnoma. — Toshkent: O'qituvchi, 1994.
Navoiy A. Mahbub ul-qulub. — Toshkent, 1983.
Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. — Toshkent, 1975.

- Pestalotssi I.G. Tanlangan pedagogik asarlar. — Moskva, 1981.
- Ushinskiy K.D. Tanlangan pedagogik asarlar. — Toshkent, 1980.
- Makarenko A.S. Pedagogik asarlar. — Moskva, 1984.
- Suxomlinskiy V.A. Maktab direktori haqida suhbat. — Moskva, 1982.
- Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. — London: SAGE, 2020.
- Leithwood K., Louis K.S. Linking Leadership to Student Learning. — San Francisco: Jossey-Bass, 2012.
- Fullan M. The Principal: Three Keys to Maximizing Impact. — San Francisco: Jossey-Bass, 2014.